

Види злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина

Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Закріплені у другому розділі Конституції України (статті 21—62) права та свободи людини і громадянина гарантуються і захищаються чинним законодавством. Однією з таких гарантій є кримінально-правовий захист конституційних прав і свобод від злочинних посягань. *Родовим об'єктом* цих злочинів є суспільні відносини, що забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина. Залежно від їх безпосереднього об'єкта, всі злочини, передбачені п'ятим розділом Особливої частини КК, можна поділити на такі види: 1. *Злочини, проти виборчих прав громадян*. 2. *Злочини проти трудових прав громадян*. 3. *Злочини у сфері охорони права на об'єкти інтелектуальної власності*. 4. *Злочини, що посягають на інші особисті права і свободи громадян*. 5. *Злочини проти сім'ї*. 6. *Злочини проти свободи совісті*.

1. Злочини проти виборчих прав громадян

Безпосереднім об'єктом цих злочинів є передбачене ст. 38 Конституції право громадян України брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. По суті це є правом громадян на вільне волевиявлення в сфері управління державними справами.

Перешкоджання здійсненню виборчого права (ст. 157). Частина 1 цієї статті передбачає відповідальність за перешкоджання насильством, обманом, погрозами, підкупом або іншим чином вільному здійсненню громадянином права обирати і бути обраним Президентом України, народним депутатом України, депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом місцевої ради або сільським, селищним, міським головою, вести передвиборну агітацію.

З *об'єктивної сторони*, цей злочин виражається в двох самостійних діях: 1) у перешкодженні вільному здійсненню громадянином права обирати і бути обраним; 2) у перешкодженні здійсненню права вести передвиборну агітацію.

Перешкоджання — це активний вплив на волю особи з метою примусити її відмовитися від участі у виборах або змінити зміст свого волевиявлення. Така протидія може мати місце як під час голосування, так і в період всієї виборчої кампанії. *Перешкоджанням здійсненню громадянином свого виборчого права*, тобто права участі у голосуванні, права обирати і бути обраним в органи державної влади або органи місцевого самоврядування, може бути ненадання виборцю можливості ознайомитися зі списками виборців; неправомірною відмовою виборцю у прийнятті заяви про включення його до списку виборців; позбавлення виборця можливості отримати посвідчення на право голосування при зміні ним місця перебування; позбавлення можливості з'явитися на виборчу дільницю; створення перешкод для ведення вільної агітації самим кандидатом в депутати, на посаду сільського, селищного або міського голови чи кандидатом на посаду Президента або їх довіреним особам; примушення кандидата зняти свою кандидатуру, позбавлення його можливості зустрітися з виборцями; перешкоджання виступати на радіо, по телебаченню, у пресі; відмова в отриманні бюлетеня для голосування тощо.

Способи перешкоджання можуть бути різними — насильство, обман, погрози, підкуп та ін. Насильство полягає у нанесенні побоїв, спричиненні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, зв'язуванні тощо. Якщо таке насильство утворює більш тяжкий злочин (наприклад, тяжке тілесне ушкодження, незаконне позбавлення долі), кваліфікація настає за сукупністю злочинів — ст. 157 і статей 21 або 146. *Обман* передбачає перекручення певних відомостей з метою введення потерпілого в оману щодо обставин, пов'язаних з виборами, наприклад, щодо особистості кандидата в депутати, часу, місця проведення виборів тощо. *Погроза* — це залякування застосуванням фізичного насильства як до потерпілої особи, так і до її близьких, знищенням їх майна, поширенням ганебних відомостей тощо. *Підкуп*, являє собою передачу особі грошей, інших цінностей, надання будь-яких вигід, пільг майнового характеру як винагороду за зміну свого волевиявлення в участі у виборах або за відмову в такій участі. *Інший спосіб перешкоджання* — це, наприклад, ненадання приміщення для зборів виборців або неповідомлення про зміну часу зустрічі з кандидатом, необґрунтована відмова депутату виступити на телебаченні зі своєю програмою тощо.

Частина 2 ст. 157 посилює відповідальність, якщо цей злочин вчинений за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням влади або службового становища. Найнебезпечнішим відповідно до ч. 3 ст. 157 визнається перешкоджання, якщо воно реально вплинуло на результати голосування або виборів (наприклад, особа не була обрана до відповідного органу влади). У частинах 2 і 3 ст. 157 передбачена відповідальність спеціальних суб'єктів — члена виборчої комісії чи службової особи з використанням влади або службового становища.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 157 — обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк від Двох до чотирьох років; за ч. 2 ст. 157 — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років; за ч. 3 ст. 157 — позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років.

Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів **неправильне оголошення результатів виборів** (ст. 155). *Предметом* цього злочину є передбачені законами про вибори виборчі документи: виборчі бюлетені (тобто документи, що дають виборцю право брати участь в голосуванні), списки виборців, протоколи підрахунку голосів, заяви кандидатів про згоду балотуватися протоколи результатів голосування тощо.

Предметом посягання може бути лише виборчий документ (документи), зокрема, списки виборців, рішення

про утворення виборчих комісій та їх особистий склад, протокол засідання відповідної виборчої комісії, протокол (рішення) з'їзду, конференції або загальних зборів колективу (виборців) про висунення кандидата у резиденти України або кандидата у депутати відповідної ради чи „я посаду сільського, селищного або міського голови, посвідчення повіреної особи кандидата в Президенти України чи кандидата в депутати тієї або іншої ради, виборчий бюлетень, протокол підрахунку голосів територіальної виборчої комісії, протокол підрахунку голосів дільничною виборчою комісією, протокол результатів виборів центральної виборчої комісії тощо.

Неправильне використання виборчих документів - це видача членом виборчої комісії виборчого бюлетеня особі, яка не внесена до списку виборців, або видача виборцю виборчих бюлетенів (виборчого бюлетеня) замість інших виборців.

Об'єктивна сторона цього злочину може виявлятися у певних діях: 1) видачі членом виборчої комісії виборчого бюлетеня особі яка не внесена до списку виборців або у видачі виборцю виборчих бюлетенів (виборчого бюлетеня) замість інших виборців (ч. 1 ст. 158); 2) вчиненні підлогу, тобто виготовленні виборчого документа нествореного зразка чи виготовлення у спосіб, не передбачений законом, внесенні до виборчого документа завідомо неправдивих відомостей чи будь-яка інша його підrobка; 3) використанні завідомо підrobленого виборчого документа, тобто пред'явленні його до виборчої комісії, органів влади, керуючих виборчою кампанією, відповідальних за її проведення (ч. 2 ст. 158); 4) завідомо неправильному підрахунку голосів, тобто умисному зменшенні або збільшенні кількості голосів, поданих за того чи іншого кандидата, або завідомо неправильному оголошенні результатів виборів, тобто оголошенні їх такими, що відбулися, або, навпаки, що не відбулися, оголошення вибраним кандидата, який насправді потрібної кількості голосів не набрав і навпаки (ч. 3 ст. 158).

Підлог виборчих документів - це виготовлення виборчого документа нествореного зразка чи виготовлення у спосіб, не передбачений законом, внесення до виборчого документа завідомо неправдивих відомостей. Це може бути і інша підrobка, наприклад, заміна тексту справжнього документа, підчистка, помітка іншою датою, завідома фальсифікація даних про кількість виборців на тій або іншій виборчій дільниці, про кількість виборців, які брали участь у голосуванні, тощо.

Під використанням завідомо підrobленого документа або документа, виготовленого у спосіб, не передбачений законом, треба розуміти подання такого документа до виборчої комісії або пред'явлення підrobленого документа голові чи членам виборчої комісії. Це може бути і використання членом (членами) виборчої комісії підложного виборчого документа або документа, виготовленого у спосіб, не передбачений законом.

Завідомо неправильний підрахунок голосів означає умисну зміну результатів голосування (шляхом збільшення або зменшення кількості голосів) при підрахунку фактично поданих голосів.

Завідомо неправильне оголошення результатів виборів - це завідоме оголошення результатів виборів, які не відповідають дійсності. Наприклад, оголошення кандидата обраним або необраним всупереч фактичним (отриманим) результатам голосування.

Суб'єктивна сторона цього злочину передбачає прямий умисел. *Суб'єктом* незаконної видачі виборчого бюлетеня (ч. 1 ст. 158), а також завідомо неправильного підрахунку голосів або завідомо неправильного оголошення результатів виборів (ч. 3 ст. 158) може бути тільки член виборчої комісії; за ч. 2 ст. 158 суб'єкт — будь-яка особа, яка досягла 16-ти років.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 158 — обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 158 — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років; за ч. 3 ст. 158 — позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення таємниці голосування (ст.159). *Об'єктивна сторона* цього злочину виражається в порушенні таємниці голосування, тобто спеціального порядку виборів, що забезпечує здійснення громадянином свого виборчого права без втручання будь-яких осіб. Порушення може виражатися як в дії (наприклад, прилаштування в кабіні спеціальних технічних засобів для спостереження за виборцями), так і в бездіяльності (наприклад, нестворення закритих спеціальних кабін для особистого, у відсутності інших осіб, заповнення бюлетенів; неопломбування урн тощо).

Відповідальність за організацію голосування, забезпечення таємниці волевиявлення виборців, обладнання приміщення і підтримання в них необхідного порядку несуть члени виборчої комісії.

У день виборів перед початком голосування голова дільничної виборчої комісії (у присутності членів виборчої комісії та офіційних спостерігачів, представників засобів масової інформації, які знаходяться на виборчій дільниці, перевіряє виборчі скриньки, пломбує або опечатує їх.

Кожний виборець голосує особисто, голосування за інших осіб не допускається. Виборчі бюлетені заповнюються ним у кабіні або кімнаті таємного голосування. При заповненні бюлетенів забороняється присутність будь-кого стороннього. Виборець, який не має можливості самостійно заповнити бюлетень, має право з відома голови, заступника голови, секретаря або члена дільничної комісії запросити в кабінку (кімнату) для таємного голосування іншу особу на свій розсуд, крім членів виборчої комісії, кандидатів у Президенти України, кандидатів у депутати, їх довірених осіб, офіційних спостерігачів.

Суб'єкт злочину спеціальний — член виборчої комісії або інша службова особа, яка використовує свою владу або службове становище в зв'язку з проведенням голосування. *Покарання за злочин:* за ст. 159 — штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від одного

до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення законодавства про референдум (ст. 160). Стаття 69 Конституції України визначає референдум як одну з форм безпосередньої демократії. Відповідно до ст. 1 розділу I Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» *референдум* — це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення. При цьому рішення, прийняті всеукраїнським референдумом, мають вищу юридичну силу щодо інших законодавчих актів Верховної Ради України.

Порушення законодавства про референдум може бути у формі: 1) перешкоджання громадянам вести відповідну агітацію до дня проведення референдуму або 2) перешкоджання громадянам здійснити право брати участь у референдумі. Це протиправний вплив на громадян з метою не допустити їх до участі у референдумі або у здійсненні агітаційних заходів щодо референдуму (наприклад, створення перешкод в роботі ініціативних груп по збиранню підписів для проведення референдуму, примушування громадян до участі або не участі в голосуванні при проведенні референдуму чи до голосування за або проти вирішення питання, яке поставлене в бюлетені референдуму). *Предмет* цього злочину — документи референдуму, тобто списки громадян, які мають право брати участь в референдумі, бюлетені для голосування, протоколи про результати підрахунку голосів та інші документи.

Документами референдуму відповідно до Закону "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" треба визнавати протоколи і рішення зборів про утворення ініціативної групи, свідоцтво про реєстрацію ініціативної групи відповідними Радами народних депутатів або Центральною комісією з всеукраїнського референдуму, підписні листи, протоколи і документи перевірки підписних листів, списки громадян, які мають право брати участь у референдумі, бюлетені для голосування, протоколи результатів голосування і результатів референдуму.

Об'єктивна сторона цього злочину виражається в двох діях: у перешкодженні вільному здійсненню громадянином права брати або не брати участь у референдумі, вести агітацію до дня проведення референдуму (ч. 1 ст. 160) або в підробленні документів референдуму, приписуванні, завідомо неправильному підрахунку голосів, порушенні таємниці голосування (ч. 3 ст. 160). *Покарання за злочин*, за ч. 1 ст. 160 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 160 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на строк до п'яти років; за ч. 3 ст. 160 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи до двох років, або позбавлення волі на строк від одного до п'яти років.

2. Злочини проти трудових прав громадян

Безпосереднім об'єктом цих злочинів є конституційні права громадян у сфері трудових відносин. Зміст права на працю визначає ст. 43 Конституції України, вказуючи, що «кожний має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується». Тому порушення права на працю недопустиме, а найбільш небезпечні порушення цих прав тягнуть кримінальну відповідальність.

Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170). Безпосереднім об'єктом цього злочину є законна діяльність профспілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів. Згідно зі ст. 36 Конституції, громадяни України мають на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, на участь у професійних спілках з метою захисту свої трудових і соціально-економічних прав та інтересів.

Об'єктивна сторона злочину виражається в дії або бездіяльності, що перешкоджає здійсненню законної діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів. Перешкоджання може виражатися в ігноруванні законних рішень профспілок або прийнятті рішень без згоди профспілкових органів, якщо така згода необхідна.

Відповідно до ст. 6 Закону громадяни України Мають право на основі вільного волевиявлення без будь-якого дозволу створювати профспілки, вступати до них та виходити з них на умовах і в порядку, визначених їх статутами, брати участь у роботі профспілок. Професійна спілка (профспілка) за визначенням ст. 1 Закону - це добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Організаційними ланками профспілок є: первинна профспілка організація; республіканська, регіональна, обласна, місцева - добровільні об'єднання первинних профспілкових організацій однієї профспілки, що діє на відповідній території (Автономної Республіки Крим, однієї області, одного міста, району села).

Професійні спілки, їх об'єднання у своїй діяльності незалежні від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, роботодавців, інших громадських організацій, політичних партій, їм не підзвітні і не підконтрольні.

Серед них: права представляти і захищати права та інтереси членів профспілок та працівників незалежно від членства у профспілках в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, а також з іншими об'єднаннями громадян; право на проведення незалежної експертизи умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проектуються, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх нормативно-правовим актам з питань охорони праці, брати участь у розслідуванні нещасних

випадків і профзахворювань на виробництві та давати свої висновки; право представляти інтереси працівників в органах, що розглядають індивідуальні трудові спори, право на організацію та проведення страйків, зборів, мітингів, походів і демонстрацій на захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів працівників відповідно до закону; право власності на кошти та інше майно, необхідне для здійснення їх статутної діяльності, тощо.

Щодо політичних партій і громадських організацій перешкоджання може полягати також в забороні провести партійні збори, різні заходи політичного, культурно-масового, іншого характеру. Треба мати на увазі, що перешкоджання повинно порушувати лише законну діяльність профспілок, партій, громадських організацій або їх органів.

Суб'єктом злочину є, як правило, службова особа, хоч не виключається й відповідальність будь-якої особи. *Покарання за злочин* за ст. 170 — виправні роботи на строк до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171). *Безпосереднім об'єктом* цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують законну професійну діяльність журналістів. Гарантією такої діяльності є закріплене в ст. 34 Конституції України право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Потерпілими від цього злочину є журналісти, тобто особи, які знаходяться в трудових або інших договірних відносинах із засобами масової інформації та які здійснюють збір, редагування і поширення матеріалів для певного засобу масової інформації. Відповідно до ст. 20 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р під засобами масової інформації слід розуміти періодичні друковані видання (преса) — газети, журнали, бюлетені тощо; разові видання з визначеним тиражем, а також аудіовізуальні засоби: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо.

Професійна діяльність журналістів регламентується законом України від 16 листопада 1992 р. «Про друковані засоби масової інформації (преса) в Україні» (ВВР.— 1993.-№ 1.- Ст. 1). Згідно зі ст. 26 цього закону журналіст має право:

- 1) на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації;
- 2) відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами;
- 3) відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;
- 4) на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України;
- 5) переваги на одержання відкритої за режимом доступу інформації;
- 6) на безкоштовне задоволення запиту щодо доступу до офіційних документів;
- 7) по пред'явленні редакційного посвідчення чи іншого документа, що засвідчує його належність до друкованого засобу масової інформації, перебувати в районі стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан;
- 8) звертатися до спеціалістів для перевірки одержаних інформаційних матеріалів;
- 9) поширювати підготовлені ним повідомлення і матеріали за власним підписом, під умовним ім'ям (псевдонімом) або без підпису (анонімно);
- 10) відмовлятися від публікації матеріалу за власним "Підписом, якщо його зміст після редакційної правки суперечить особистим переконанням автора;
- 11) на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду.

На журналіста законом покладені також обов'язки.

Журналіст зобов'язаний:

- 1) дотримуватися програми діяльності друкованого засобу масової інформації, з редакцією якого він перебуває у трудових або інших договірних відносинах, керуватися положеннями статуту редакції;
- 2) подавати для публікації об'єктивну і достовірну інформацію;
- 3) задовольняти прохання осіб, які надають інформацію, щодо їх авторства або збереження таємниці авторства;
- 4) відмовлятися від доручення редактора (головного редактора) чи редакції, якщо воно не може бути виконано без порушення закону;
- 5) представлятися та пред'являти редакційне посвідчення чи інший документ, що засвідчує його належність до друкованого засобу масової інформації;
- 6) виконувати обов'язки учасника інформаційних відносин;
- 7) утримуватися від поширення в комерційних цілях інформаційних матеріалів, які містять рекламні відомості про реквізити виробника продукції чи послуг (його адресу, контактний телефон, банківський рахунок), комерційні ознаки товару чи послуг тощо.

Об'єктивна сторона цього злочину виражається в діях, спрямованих на перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Під перешкоджанням слід розуміти примушування журналіста до поширення або відмови від поширення Інформації, прихованню правдивої інформації або до припинення

журналістської діяльності. Примушування може бути поєднане із застосуванням психічного (погроз, залякування) або фізичного насильства до журналіста або його близьких. Під поширенням інформації слід розуміти будь-які способи її проголошення, опублікування і демонстрації в засобах масової інформації. Злочин вважається закінченим з моменту вчинення дій, спрямованих на перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

Суб'єкт злочину: за ч. 1 — будь-яка особа, а за ч. 2 — службова особа. У ч. 2 ст. 171 передбачена відповідальність за переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюване службовою особою або групою осіб за попередньою змовою. Переслідування за критику може виражатися в обмеженні прав і свобод журналіста, наприклад, незаконному звільненні з роботи, накладенні дисциплінарного стягнення, створенні різних перешкод при виконанні журналістської діяльності тощо. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 171 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 171 — штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення права обіймати певні посади на строк до трьох років.

Грубе порушення законодавства про працю (ст. 172). Диспозиція цієї статті бланкетна, тому для з'ясування характеру порушення слід звертатися до відповідних норм Кодексу законів про працю України. Це, наприклад, норми про право на відпустку (ст. 74), про нормування праці (статті 85—92); про оплату праці (статті 94—117) та ін.

Частина 1 ст. 172 передбачає кримінальну відповідальність за незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів, а також інше грубе порушення законодавства про працю. Поняття “інше грубе порушення законодавства про працю” охоплює випадки свідомого самообмеження або ігнорування трудових прав громадян: використання примусової праці, свавільне встановлення понаднормових робіт, запровадження продовженого робочого дня, залучення до важких робіт і робіт із шкідливими або небезпечними умовами праці осіб молодше 18 років, а також вагітних жінок або жінок, що мають грудних дітей.

Об'єктивна сторона цього злочину передбачає встановлення, по-перше, порушення конкретної норми трудового законодавства; по-друге, доведеності грубого характеру цього порушення. Також об'єктивну сторону злочину утворює одне із зазначених діянь: незаконне звільнення з роботи, невиконання рішень суду про поновлення робітника на роботі, незаконне переведення на іншу роботу, встановлення продовженого робочого дня, зниження заробітної плати.

Частина 2 ст. 172 встановлює відповідальність за ті самі дії, вчинені щодо неповнолітнього, вагітної жінки чи матері, яка має дитину віком до 14-ти років або дитину-інваліда. Це злочин проявляється у відмові в прийнятті на роботу жінку з мотиву її вагітності, відмові у прийнятті на роботу матері, яка має грудну дитину, зниженні заробітної плати з зазначених вище причин.

Суб'єкт злочину спеціальний — особа, на яку покладений обов'язок дотримання трудового законодавства: службові особи, наділені правом прийому та звільнення, керівники підприємств, установ, організацій, власники, уповноважені ними особи, незалежно від форм власності. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 172 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправні роботи на строк до двох років; за ч. 2 ст. 172 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців.

Грубе порушення угоди про працю (ст. 173). Трудові відносини між наймачем і працівником регулюються не тільки законами, а й колективною угодою, а також Індивідуальними договорами між наймачем (службовими особами підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності; окремими громадянами або уповноваженими ними особами) і працівником.

З об'єктивної сторони цей злочин виражається в грубому порушенні угоди про працю шляхом обману чи зловживання довірою ^о примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою (це, наприклад, погроза звільненням, якщо працівник не погодиться виконувати роботу, не обумовлену угодою). Частина 2 ст. 173 передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені стосовно громадянина, з яким укладена угода щодо його роботи за межами України.

Суб'єкт злочину — наймач, тобто службова особа підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, окремий громадянин або уповноважені ним особи. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 173 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років; за ч. 2 ст. 173 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років.

Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку (ст. 174). Конституція України передбачає право працівників на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Причому вказується, що «ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку» (ст. 44 Основного Закону).

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»¹ під страйком розуміється «тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з

метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту)». Як впливає із закону, участь у страйку має бути добровільною. Кримінальний закон охороняє це право працівників на вільне волевиявлення.

Відповідно до цього, *об'єктивна сторона* злочину, передбаченого ст. 174, виражається в двох діях: а) примушуванні до участі у страйку; б) перешкодженні участі у страйку.

Примушування — це психічний або фізичний вплив на працівника з метою примусити його брати участь у страйку. *Перешкодження* — це протидія здійсненню працівником свого права брати участь у страйку. Обов'язковою ознакою примушування і перешкодження є здійснення їх шляхом фізичного насильства, погрози застосування такого насильства або шляхом інших незаконних дій. За ступенем тяжкості фізичне насильство може виражатися в нанесенні ударів, побоїв, заподіянні легких тілесних ушкоджень, незаконному позбавленні волі. Якщо фізичне насильство виразилося в заподіянні середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень, то настає кваліфікація за сукупністю злочинів (наприклад, за статтями 121 і 174).

Покарання за злочин: за ст. 174 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років.

Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175). Частина 7 ст. 43 Конституції України проголошує: «Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом». Тому безпідставна невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат громадянам вважається злочином. Безпідставна невиплата громадянам заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат більше ніж за один місяць, вчинена умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності утворює *об'єктивну сторону* злочину, передбаченого ч. 1 ст. 175. Безпідставність невиплати має місце в тих випадках, коли об'єктивно відсутні причини, що не дозволяють зробити виплати.

Суб'єкт злочину спеціальний: керівник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності.

Частина 2 ст. 175 передбачає відповідальність за те саме діяння, якщо воно було вчинене внаслідок нецільового використання коштів, призначених для цих виплат, наприклад, використання коштів з фондів зарплати для придбання обладнання, для ремонту тощо. Частина 3 ст. 175 встановлює, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснена виплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 175 — штраф від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 175 — штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до трьох років.

3. Злочини в сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності

Ці злочини спрямовані проти інтелектуальної власності, тобто проти прав громадян на володіння, користування, розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, гарантованих ст. 41 Конституції України.

Порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176). Безпосередніми об'єктами цього злочину є авторське право і суміжні права, які регулюються Законом України «Про авторське право і суміжні права».

Згідно з цим законом *авторські права* — це особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва. До особистих немайнових прав відносяться право вимагати визнання свого авторства; право забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені; право вибору псевдоніма; право протидіяти будь-якому спотворенню, перекрученню творів; право на оприлюднення. До майнових прав відносяться право використання, відтворення, публічного виконання, показ, право на переклад, на імпортування творів науки, літератури, мистецтва. Суміжні права — це права виконавців, виробників фонограм і організаторів мовлення, пов'язані з використанням цих творів. Відповідно до ст. 8 згаданого Закону охорона прав авторів надається: 1) авторам незалежно від громадянства, твори яких вперше опубліковані або не опубліковані, але знаходяться в об'єктивній формі на території України; 2) авторам, твори яких вперше опубліковані в іншій країні та протягом тридцяти днів опубліковані в Україні незалежно від громадянства чи постійного місця проживання автора; 3) авторам, які є громадянами України або мають постійне місце проживання на території України, незалежно від того, на якій території вперше були опубліковані їх твори. Авторам, незалежно від громадянства, твори яких вперше опубліковані або не опубліковані, але знаходяться в об'єктивній формі на території іншої держави, надається охорона відповідно до міжнародних договорів України. *Автором* вважається названа при оприлюдненні твору особа, яка вказана як автор на примірнику оприлюдненого твору, на рукопису або на оригіналі твору мистецтва, доки в судовому порядку не буде доведено інше.

Авторське право поширюється на твори, які є інтелектуальним творінням у галузі науки, літератури і мистецтва. У ст. 5 Закону від 23 грудня 1993 р. дається перелік таких творів. Серед них: літературні письмові твори (книги, брошури, статті, комп'ютерні програми тощо); сценічні переробки таких творів; виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори; музичні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу; аудіовізуальні твори; скульптури, картини, малюнки, гравюри, літографії та інші твори образотворчого мистецтва; фотографії; ілюстрації, карти, плани, креслення, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, архітектури; переклади, адаптації;

аранжування; інші твори.

Обов'язкові ознаки цього предмету: 1) предмет злочину має бути для винного чужим; 2) має виражатися в об'єктивній (матеріальній) формі: рукописного, машинописного, друкарського тексту, нотному записові, фонограмі, дискеті тощо; 3) він має бути новим і оригінальним. Ідеї, концепції, методи не є предметом авторського та суміжних прав.

Об'єктивна сторона цього злочину передбачає встановлення трьох обов'язкових ознак: діяння, його наслідків і причинного зв'язку між ними. Саме діяння може полягати в незаконному відтворенні або розповсюдженні творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних (наприклад, виставка картин без відома автора); незаконному відтворенні, розповсюдженні виконань фонограм і програм мовлення; незаконному їх тиражуванні та розповсюдженні на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації; а також в іншому використанні чужих творів, комп'ютерних програм і баз даних, об'єктів суміжних прав. Діяння, як ознака об'єктивної сторони, вчиняється без дозволу осіб, які мають авторське право або суміжні права.

Випуск під своїм ім'ям чужого твору науки, літератури та мистецтва - це оприлюднення (опублікування, відтворення) у повному обсязі або у значній частині чужого твору (картини, статуї) під своїм ім'ям (так званий плагіат).

Інше привласнення авторства на чужий твір - це така незаконна "переробка" твору, яка не надає йому наукової або художньої самостійності. Так, "переробка" романа в драму, яка не привела до створення нового твору, який би істотно відрізнявся від використаного, і випуск його як свого, є привласненням авторства на чужий твір. Однак не буде вважатися порушенням авторського права зняття копії з чужого твору (наприклад, з картини або з скульптури) для особистого користування. Поняттям "інше привласнення авторства на чужий твір" охоплюється також примушування до авторства. Останнє передбачає психічний або фізичний вплив на автора з метою примусити його створити відповідний твір (погрозою вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень або знищенням майна щодо самого автора твору або його близьких родичів). Це може бути і так зване примусове співавторство, коли автора твору шляхом погрози застосування фізичної сили, використання службової або іншої залежності примушують включити у співавтори осіб, які не мали відношення до створення твору.

Поняття "*незаконне відтворення чужого твору*" (контрафакція) передбачає відтворення, опублікування (випуск твору у світ), оприлюднення без дозволу автора твору. *Незаконним розповсюдженням чужого твору* вважається доведення такого твору шляхом його реалізації, публічного показування і тому подібне до відома громадськості всупереч волі автора.

Якщо предмет порушення авторського права (або суміжних прав) викрадений (наприклад, викрадено картину) або знищений (наприклад, розбито скульптуру), то такі діяння кваліфікуються за статтями про злочини проти власності (статті 185 або 194). Якщо таке викрадення вчинене для подальшого плагіату, то кваліфікація настає за сукупністю злочинів — за ст. 176 і, наприклад, за ст. 185.

Наслідок як ознака об'єктивної сторони — це матеріальна шкода у великому розмірі, під якою, згідно з приміткою до ст. 176, вважається вартість примірників незаконно відтворених чи розповсюджених предметів або сума доходу, отриманого в результаті незаконного використання, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Закінченням злочин вважається з моменту заподіяння саме такої матеріальної шкоди. Між діянням і матеріальною шкодою має бути встановлений причинний зв'язок.

У частині 2 ст. 176 передбачена відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, тобто якщо вартість предметів або сума доходу у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 176). У частині 3 ст. 176 передбачена відповідальність за цей злочин, вчинений службовою особою з використанням службового становища щодо підлеглої особи (наприклад, примушування до співавторства твору, створеного підлеглим).

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 176 — штраф від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років з конфіскацією всіх примірників творів, матеріальних носіїв, комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення; за ч. 2 ст. 176 — штраф від двохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією всіх примірників, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення, аудіо- та відеокасет, дискет, інших носіїв інформації та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення; за ч. 3 ст. 176 — штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення прав на об'єкти промислової власності (ст. 177). Права на об'єкти промислової власності регулюється законами України «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р., «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 1 червня 2000 р.

Безпосереднім об'єктом цього злочину виступає промислова власність як право володіння, розпорядження, користування результатом своєї творчості в будь-якій сфері промисловості чи господарської діяльності. Саме право на творчість дозволяє визначити промислову власність як один з видів інтелектуальної власності.

Предметом цього злочину є винахід, корисна модель, промисловий зразок, кваліфікаційний показник походження товару, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин. За своїм змістом вони всі передбачають

творче вирішення технічного, технологічного, художньо-конструктивного завдання в будь-якій сфері діяльності: промисловості, сільському господарстві, культурі, охороні здоров'я тощо. Наприклад, винахід — це результат творчого вирішення технічного завдання, промисловий зразок — результат художнього конструювання виробу. Такий предмет має володіти ознакою істотної новизни, давати позитивний ефект і для винного бути чужим.

Винахід - це технічне рішення у будь-якій галузі діяльності, яке відповідає умовам патентоспроможності, тобто є новим, має винахідницький рівень і придатне для промислового використання (п.1 ст.6 Закону). Винахід визнається новим, якщо він не є частиною рівня техніки. Винахід має винахідницький рівень, якщо для фахівця він не витікає з рівня техніки. Винахід визнається промислово придатним, якщо його можна використати в промисловості або іншій сфері діяльності. Не може бути підставою для визнання винаходу промислово непридатним лише той факт, що в конкретних умовах на поточний час немає коштів для його використання. Об'єктом винаходу може бути: продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітини рослин і тварин), спосіб. Об'єктом корисної моделі може бути конструктивне виконання пристрою. Винаходом не вважаються: методи організації та управління господарством; плани, умовні позначення, розклади, правила; методи виконання розумових операцій; програми для обчислювальних машин; результати художнього конструювання; топології інтегральних мікросхем; сорти рослин і породи тварин тощо (п.3 ст. 5 Закону).

Корисна модель - це конструктивне виконання пристрою, яке відповідає умовам патентоспроможності, тобто є новим і промислово придатним. До нього відносяться машини, механізми, прилади та інше.

Промисловий зразок - результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання. Об'єктом промислового зразка може бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних і ергономічних потреб. Не можуть отримати правову охорону: об'єкти архітектури (крім малих архітектурних форм), промислові, гідротехнічні та інші стаціонарні споруди; друкована продукція як така; об'єкти нестійкої форми з рідких, газоподібних, сипких або подібних їм речовин.

Об'єктивна сторона цього злочину полягає в незаконному використанні предметів, якщо ці дії завдали матеріальної шкоди у великому розмірі. Наприклад, оголошення суті винаходу без згоди винахідника, виробництво без дозволу автора корисної моделі, використання на своєму підприємстві при виробництві продукції чужого товарного знака, що завдало авторам матеріальну шкоду у великому розмірі, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 177).

Порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності у формі привласнення *авторства* може бути вчинене шляхом обманного використання документів і матеріалів про відкриття, винахід, корисну модель, промисловий зразок, раціоналізаторську пропозицію або іншого обману, шляхом примушення автора до відмови від авторства на користь особи, яка не має відношення до такої творчості, або примушення до співавторства із зазначеною особою. Таке порушення може здійснюватись і шляхом точного або в істотних рисах схожого виторвлення чужого відкриття, винаходу чи раціоналізаторської пропозиції.

Право на одержання патенту має винахідник або його спадкоємець, а також роботодавець (особа, яка найняла винахідника за трудовим договором (контрактом), якщо винахід (корисну модель) створено у зв'язку з виконанням службових обов'язків або дорученням роботодавця, за умови, що трудовим договором (контрактом) не передбачене інше.

Частина 2 ст. 177 передбачає відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, під яким розуміється розмір що у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 177).

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 177 — штраф від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, призначених для її виготовлення; за ч. 2 ст. 177 — штраф від двохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на строк до двох років з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, призначених для її виготовлення.

4. Злочини проти інших особистих прав і свобод людини і громадянина

Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 КК). Відповідно до ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Передбачена ст. 161 кримінальна відповідальність є однією з гарантій прав громадян, що розглядаються. *Безпосереднім об'єктом* цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують рівноправність громадян та їх права.

Об'єктивна сторона злочину виражається в здійсненні будь-якої дії, спрямованої на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Під *розпалюванням національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті* слід розуміти поширення різних відомостей, закликів, вигадок, які формують у людей почуття озлобленості, відчуження і викликають національну ворожнечу або розбрат. Форми розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі

можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають. *Прийиження національної честі та гідності або образа почуттів громадян* може виражатися в різних формах третирування громадян: наклепів, цькуванні, знущанні над культурою, звичаями тощо будь-якої нації, дискримінації осіб певної національності або раси. *Обмеження прав громадян* виражається в прямому або непрямому ущемленні їх прав в будь-якій галузі діяльності за національною, расовою ознакою або залежно від їх релігійної належності, або, навпаки, у встановленні прямих чи непрямих привілеїв (тобто незаконних пільг будь-якого характеру) на цих самих підставах. Образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями виражається у зневазі до цих релігійних вірувань.

У частині 2 ст. 161 передбачена відповідальність за вказані вище дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою. За частиною 3 ст. 161 настає відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії, якщо ці дії були вчинені організованою групою осіб або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 161 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 2 ст. 161 — виправні роботи на строк до двох років або позбавлення волі на строк до п'яти років; за ч. 3 ст. 161 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

Порушення недоторканності житла (ст. 162). Стаття 30 Конституції України гарантує кожному громадянину недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. *Безпосереднім об'єктом* цього злочину є конституційне право громадянина на недоторканність житла.

Об'єктивна сторона злочину виражається в діях, які полягають: у незаконному проникненні до житла чи до іншого володіння особи проти його волі або в незаконному проведенні в них огляду чи обшуку; в незаконному виселенні чи інших діях, що порушують недоторканність житла громадян.

Незаконним є будь-яке проникнення до житла всупереч чинному законодавству. Проникнення до житла сторонніх можливо лише за добровільною згодою власника на таку дію. Якщо згода була отримана в результаті насильства або погроз, то виключається і правомірне проникнення. Незаконним вважається обшук, здійснюваний особами, які не мають на це права або вчинений з порушенням Кримінально-процесуального кодексу України, тобто особами, які за певних умов мають на це право, але в цьому випадку не були наділені необхідними повноваженнями (наприклад, за відсутності постанови суду щодо провадження обшуку).

Треба мати на увазі, що порушення недоторканності житла громадян у випадках, що не терплять зволікання (для запобігання злочину, що готується; для затримання злочинця; у разі стихійного лиха), не є злочином. Такі дії охоплюються поняттям “крайня необхідність”.

Під іншими діями, що порушують недоторканність житла громадян, слід розуміти будь-яке інше вторгнення до житла проти волі осіб, які там проживають, за винятком випадків крайньої необхідності.

У частині 2 ст. 162 передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені службовою особою або з застосуванням насильства, чи з погрозою його застосування. Під насильством слід розуміти фізичне насильство, як небезпечне, так і безпечне для життя і здоров'я потерпілого, в тому числі й таке, що заподіяло потерпілому легкі тілесні ушкодження. Погроза застосування насильства виражається в залякуванні потерпілого застосуванням до нього фізичного насильства. Погроза має бути реальною.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 162 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 162 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163). *Безпосереднім об'єктом* цього злочину є конституційне право громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Це право закріплене в ст. 31 Конституції України.

Об'єктивна сторона злочину виражається у вчиненні незаконних дій, спрямованих на порушення таємниці кореспонденції, яка передається від однієї особи до іншої засобами зв'язку або через комп'ютер. Способи передачі інформації можуть бути різними: листування, телефонні розмови, телеграфна чи інша кореспонденція. Під *листуванням* слід розуміти будь-які види кореспонденції: листи, посилки, бандеролі тощо, що надаються установами зв'язку громадянам або юридичним особам. Під *іншою кореспонденцією* слід розуміти інші види повідомлень, наприклад, отримані по телетайпу, факсу тощо. *Інформацією, що містить таємницю*, слід вважати таку, яку адресат або джерело інформації не бажають довіряти іншим людям. Незаконність дій з порушення таємниці листування, телефонних розмов або телеграфних повідомлень має місце за відсутності згоди особи на ознайомлення з її кореспонденцією або за порушення встановленого законом порядку, що допускає, у вигляді виключення, можливість ознайомлення із змістом кореспонденції або переговорів громадян.

Порушення таємниці листування - це дії, пов'язані з ознайомленням особи, яка не мала на це права, із змістом чужого листування, з незаконним розголошенням змісту такої кореспонденції без згоди громадянина, який написав чи отримав лист (повідомлення), або з розголошенням самого факту листування між певними громадянами або між громадянином і організацією, підприємством чи установою. Наприклад, злочин має місце у разі повідомлення працівником пошти сторонній особі певних фактів із змісту чужої телеграми або передачі йому чужого листа для ознайомлення з його змістом.

Порушення таємниці телефонних розмов і телеграфних повідомлень громадян - це різного роду дії, пов'язані з прослуховуванням без відома або без згоди особи її розмови по телефону або повідомлення по телеграфу. Це може бути і розголошення сторонній особі працівником поштово-телеграфної установи самого факту телефонної розмови або телеграфного повідомлення (наприклад, хто з ким або коли вів телефонну розмову). Прослуховування відкритих телефонних переговорів (при відкритій кабіні телефону-автомата, в службовому приміщенні при сторонніх особах тощо), коли особа, яка розмовляє по телефону, не робить з цього таємниці, не є злочином.

Так, відповідно до ст. 31 Конституції України таке ознайомлення може здійснюватися тільки за постановою суду у випадках, вказаних в законі, з метою запобігти злочині чи з'ясувати Істину під час розслідування кримінальної справи, якщо Іншими способами одержати таку інформацію неможливо. Це стосується, зокрема, накладення арешту на кореспонденцію і виїмки її з поштово-телеграфних установ. Виїмка кореспонденції відбувається в присутності двох представників поштово-телеграфної установи, про що складається протокол.

Цей злочин вважається закінченим з моменту ознайомлення третьою особою із змістом листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції громадян.

Суб'єкт злочину — будь-яка особа, за ч. 2 — І службова особа.

У частині 2 ст. 163 передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені щодо державних чи громадських діячів або вчинені службовою особою, або з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації.

Під використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, слід розуміти застосування будь-яких приладів, апаратури, технічних засобів, призначених для фіксування, розшифровки запису або відтворення різної інформації.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 163 — штраф від п'ятдесяти До ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 163 — позбавлення волі на строк від трьох до семи років.

Порушення недоторканності приватного життя (ст. 182). *Безпосереднім об'єктом* злочину є суспільні відносини, що забезпечують недоторканність приватного життя. *Предмет* злочину — конфіденційна інформація про приватне життя особи, яка може міститися в творі, що публічно демонструється, або творі, виданому в засобах масової інформації, а також закріплюватися на різних матеріальних носіях: папері, касетах, дискетах, фотографіях тощо. До конфіденційних відносяться такі відомості, які складають особисту або сімейну таємницю особи, а також будь-які інші відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці. Потерпілим від злочину може бути будь-яка особа, без згоди якої збиралася або розповсюджувалася подібна конфіденційна інформація.

Об'єктивна сторона злочину виражається в одній з таких дій, вчинених без згоди особи: а) незаконному збиранні конфіденційної інформації щодо цієї особи; б) незаконному зберіганні такої інформації; в) незаконному використанні конфіденційної інформації; г) незаконному поширенні вказаної інформації; д) поширенні конфіденційної інформації в публічному виступі, творі, що публічно демонструється, чи в засобах масової інформації.

Під *незаконним збиранням конфіденційної інформації* слід розуміти збір не уповноваженим на це суб'єктом відомостей про приватне життя іншої особи, що містять його особисту або сімейну таємницю. Збирання інформації може здійснюватися з будь-яких джерел: з документів, бесід з родичами, сусідами, знайомими потерпілого тощо, як відкрито, під пристойним приводом, так і таємно, з використанням підслуховуючих, відеозаписуючих пристроїв, інших технічних засобів. *Незаконне зберігання вказаних відомостей* — це будь-які умисні дії, пов'язані із перебуванням конфіденційної інформації у володінні винного (зберігає матеріальні носії при собі, в приміщенні, тайнику, інших місцях), незалежно від тривалості зберігання. *Незаконне використання або поширення конфіденційної інформації* — це різні види застосування відомостей без згоди потерпілого. Так, під поширенням слід розуміти повідомлення відомостей про приватне життя особи, складових особистої або сімейної таємниці хоча б одній третій особі. Одним із видів поширення конфіденційної інформації є її оголошення в публічному виступі на зборах, мітингу, засіданні тощо, в творі, що публічно демонструється — тобто їх відтворення на аудіо- і відеозаписі, в суспільному місці; або шляхом обнародування цих відомостей в засобах масової інформації: друкованих, по радіо чи телебаченню тощо; злочин вважається закінченим з моменту здійснення хоча б однієї цієї з вказаних дій.

Покарання за злочин: за ст. 182 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років;

Порушення права на отримання освіти (ст. 183). *Безпосереднім об'єктом* цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують громадянам отримання освіти.

Об'єктивна сторона злочину виражається в незаконній відмові (у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності. Злочин є закінченим з моменту вчинення будь-яких дій, спрямованих на відмову у прийнятті до навчального закладу.

Суб'єкт злочину спеціальний — службова особа, яка володіє правом прийому до навчального закладу (директор школи, ректор вищого учбового закладу, відповідальний секретар приймальної комісії, декан факультету тощо).

У частині 2 ст. 183 передбачена відповідальність за незаконну вимогу оплати за навчання у державних або

комунальних навчальних закладах. Це прямий примус внести плату за навчання або створення для потерпілого таких умов, за яких він вимушений сплатити за навчання в навчальному закладі.

Діяння вважається закінченим з моменту пред'явлення особі вимоги про оплату за навчання.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 183 — штраф до однієї тисячі ^оподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 183 — штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст. 184). Конституція України в ст. 49 проголошує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. При цьому визначається, що у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.

Конституцією України гарантується право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ч. 1 ст. 49). Держава створює умови для ефективного і доступного медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена (ч. 3 ст. 49 Конституції України).

Стаття 184 КК передбачає відповідальність за порушення цих конституційних прав громадян. Порушення права на безоплатну медичну допомогу може виявитися у відмові від прийняття до лікувального закладу, у вимозі оплати лікування, ліків чи інших медичних послуг. Злочин визнається закінченим з моменту відмови у безоплатному лікуванні (ч. 1 ст. 184 КК) чи з моменту прийняття рішення про скорочення мережі державних або комунальних закладів охорони здоров'я, тобто закриття чи анулювання хоча б одного з них (ч. 2 ст. 184 КК). Порушення права на безоплатну медичну допомогу є не відмова від надання медичної допомоги хворому взагалі, що передбачає стаття 139 КК, а є вимогою оплати лікування чи згода надати медичну допомогу лише за оплату.

Порушення права на безоплатну медичну допомогу вчинюється умисно, з метою примусити хворого оплатити надану йому медичну допомогу і отримати таку плату. Відповідальними за порушення права на безоплатну медичну допомогу є лікарі, головні лікарі, завідувачі відділеннями, лікарі та інші медичні працівники державних чи комунальних медичних закладів, а за скорочення мережі державних чи комунальних закладів охорони здоров'я — посадові особи органів державної влади чи охорони здоров'я, які наділені повноваженнями приймати рішення про скорочення чи поширення мережі таких закладів охорони здоров'я.

За частиною 2 ст. 184 настає відповідальність за незаконне скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я. В цьому випадку суб'єктом злочину є службова особа відповідного органу виконавчої влади.

Суб'єкт злочину спеціальний — ним може бути тільки працівник державного або комунального закладу охорони здоров'я. **Покарання за злочин:** за ч. 1 ст. 184 — штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців; за ч. 2 ст. 184 — штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років.

5. Злочини проти сім'ї

Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164) *Безпосереднім об'єктом* цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують захист майнових інтересів неповнолітніх або непрацездатних дітей, що потребують допомоги. Обов'язок батьків утримувати своїх дітей до їх повноліття закріплений в ст. 51 Конституції України, а також в Кодексі про шлюб та сім'ю. Потерпілими від цього злочину є неповнолітні та непрацездатні діти.

З об'єктивної сторони цей злочин виражається в бездіяльності, а саме: а) у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів); б) у злісному ухиленні батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні. Під *ухиленням від сплати аліментів або ухиленням від утримання дітей* слід розуміти не тільки пряму відмову від сплати присуджених судом аліментів на дітей, а й приховання винним свого дійсного заробітку, зміни роботи або місця проживання з метою уникнути утримань за виконавчим листом, а також інші дії, що свідчать про ухилення від сплати за рішенням суду коштів на утримання дітей або про ухилення від утримання непрацездатних або неповнолітніх дітей. Необхідною умовою притягнення до кримінальної відповідальності за злісну несплату аліментів є наявність рішення суду, що набрало чинності і зобов'язує особу сплачувати аліменти. Злісне ухилення, про яке йдеться в ч. 1 ст. 164 — це тривале, систематичне і наполегливе ухилення від виконання цього обов'язку, як от: приховання свого місця проживання, місця роботи, повторне ухилення від сплати аліментів, незважаючи на відповідні попередження тощо.

Злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх (тобто тих, які не досягли 18-ти років) або непрацездатних (інвалідів I і II груп, а також тимчасово непрацездатних) дітей, які знаходяться на їх утриманні, має місце у випадках, коли дітям не надаються необхідні для їхнього існування кошти, їжа, одяг, житло або необхідний догляд у разі хвороби тощо.

Суб'єкт злочину спеціальний — тобто особа, записана як матір або батько у свідоцтві про народження дитини, або особи, прирівняні до статусу батьків: усиновлювачі (опікуни), вітчим, мачуха, особа, яка взяла дітей на постійне виховання або на утримання за умови, що обов'язок платежу аліментів покладений на цих осіб рішенням суду.

У частині 2 ст. 164 передбачена відповідальність за вчинення цього злочину особою, раніше судимою за такий самий злочин. *Покарання за злочин* за ч. 1 ст. 164 — виправні роботи на строк до одного року або обмеження волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 164 — виправні роботи на строк до двох років або обмеження волі на строк до трьох років.

Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165). Згідно з ст. 81 КШС повнолітні діти зобов'язані утримувати непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги, і піклуватися про них. У разі ухилення від виконання вказаних обов'язків за рішенням суду на користь батьків з повнолітніх дітей можуть стягуватися аліменти у твердій грошовій сумі. При визначенні розміру аліментів враховуються матеріальний і сімейний стан кожного з батьків і дітей. Останні можуть бути звільнені від обов'язку утримувати своїх батьків, якщо буде встановлено, що батьки ухилялися від виконання батьківських обов'язків. *Непрацездатні батьки* - це батьки, які досягли пенсійного віку, а також інваліди I і II груп.

З об'єктивної сторони цей злочин полягає у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків.

Суб'єктом злочину можуть бути рідні діти, усиновлені (удочерінні), а також пасинки і падчерки, які досягли 18-ти років і зобов'язані у випадках, встановлених рішенням суду, надати утримання непрацездатним вітчиму або мачусі.

У частині 2 ст. 165 передбачена відповідальність за те саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за такий самий злочин.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 165 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного року; за ч. 2 ст. 165 — виправні роботи на строк до двох років або обмеження волі на той самий строк.

Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166). Згідно з ст. 128 Кодексу шлюб та сім'я крім батьків піклуватися про дітей, які втратили батьків, зобов'язані опікуни, що призначаються державною адміністрацією району, міста чи селища.

Об'єктивна сторона цього злочину полягає в діянні (дії або бездіяльності) і виражається в злісному невиконанні обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, тобто: в залишенні дітей без нагляду, харчування, одягу, ненаданні грошового утримання, ухиленні від догляду і лікуванні важко хворого тощо, що призвело до тяжких наслідків. Обов'язки батьків по догляду за дитиною, по її вихованню і захисту покладені на батьків (ст. 80 Кодексу про шлюб і сім'ю України). Невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за підопічним має носити злісний характер, тобто бути тривалим за часом, або систематичним, незважаючи на відповідні попередження з боку органів опіки і піклування або місцевих органів влади.

Злочин вважається закінченим з моменту настання тяжких наслідків. Під тяжкими наслідками слід розуміти різні види фізичної або моральної шкоди, заподіяної дитині або підопічному: розлад здоров'я, психічне захворювання, інвалідність, самотність потерпілого тощо. *Суб'єкт* злочину спеціальний — батьки дитини, а також особи, визнані згідно із законом опікунами чи піклувальниками. *Покарання за злочин:* за ст. 166 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

Зловживання опікунськими правами (ст. 167). Згідно зі ст. 52 Конституції України і статтями 128 і 129 КШС, над дітьми, які внаслідок смерті батьків чи позбавлення їхніх батьків батьківських прав лишаються самі, органами виконавчої влади встановлюється опікунство з метою захисту їх особистих чи майнових прав та інтересів. Опікунство встановлюється над дітьми, які не досягли віку п'ятнадцяти років або які визнані судом недієздатними.

Об'єктивна сторона цього злочину полягає у використанні опіки або піклування на шкоду підопічному. Це, наприклад, зайняття житлової площі, використання його майна, привласнення речей, розтрата цінностей підопічного, а також порушення майнових прав потерпілого внаслідок укладання невігідних для нього договорів.

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел, що поєднаний з корисливою метою. *Суб'єкт* злочину — особа, призначена у встановленому порядку опікуном чи піклувальником. *Покарання за злочин:* за ст. 167 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років.

Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168). Розголошення таємниці усиновлення нерідко призводить до тяжких сімейних відносин і особистих трагедій і конфліктів, розриву сімейних відносин та інших негативних наслідків, тому ст. 168 передбачена відповідальність за розголошення таємниці усиновлення проти усиновителя. Усиновлення згідно з КШС допускається лише щодо неповнолітніх дітей і в їх інтересах у порядку, передбаченому статтями 101-116. Згідно з ст. 112 КШС таємниця усиновлення охороняється Законом. Без згоди усиновителів, а у разі їх смерті без згоди органів опіки і піклування забороняється повідомляти будь-які відомості про усиновлення, а також видавати виписки з книги запису актів громадянського стану, з яких було б видно, що усиновителі не є кровними батьками усиновленого. Для забезпечення таємниці усиновлення на прохання усиновителя може бути змінено місце і дату народження дитини.

Об'єктивна сторона злочину проявляється в розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя. Під *Розголошенням таємниці усиновлення* слід розуміти повідомлення будь-якій особі, в тому числі й усиновленому (удочерінній), відомостей про те, що юридичні батько або мати дитини фактично та є його кровними батьком або матір'ю. Розголошення таємниці Може здійснюватися усно, письмово, за

допомогою засобів зв'язку, іншими способами. Обов'язковою ознакою розголошення є відсутність волі усиновителя (удочерителя) на розкриття цієї таємниці. Воля хоча б одного з подружжя усиновителів не розголошувати таємницю усиновлення вже виключає можливість її розголошення. Злочин вважається закінченим з моменту розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя, незалежно від настання суспільне небезпечних наслідків.

У частині 2 ст. 168 передбачена відповідальність спеціального суб'єкта: службової особи або працівника медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі, або якщо розголошення таємниці усиновлення спричинило тяжкі наслідки (різні види моральної, фізичної шкоди, заподіяної як усиновленому (удочеріненій), так і усиновителю, розпад сім'ї, психічне захворювання потерпілого тощо).

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 168 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років; за ч. 2 ст. 168 — штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169) Необхідно встановити, які конкретно норми, що регулюють усиновлення, встановлення опіки /піклування) чи передачу дітей на виховання в сім'ю громадян, порушені. Зокрема, незаконним має визнаватись прийняття відповідними органами в межах їх компетенції будь-яких рішень із порушенням встановленого порядку за відсутності необхідних документів, підстав /наприклад, усиновлення дітей, які не підлягають усиновленню, передача під опіку чи піклування дітей особам, які не мають на це права чи не здатні виконувати відповідні обов'язки, прийняття рішення про усиновлення без письмової згоди батьків дитини чи за відсутності згоди дитини, яка досягла 10 років, чи зміна прізвища, імені та по батькові такої дитини без її згоди тощо). Незаконними треба вважати також дії, пов'язані з умисним приховуванням дитини від усиновлення, передачі під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ї громадян України, а так само дії, якими порушується порядок централізованого обліку дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків (ст. 102¹ КШС), чи порядок обліку дітей, які можуть бути усиновлені, та обліку осіб, які бажають усиновити дитину (ст. 102² КШС), або порушуються підстави і порядок (процедура) усиновлення, встановлення опіки (піклування) чи передачі дітей на виховання в сім'ї громадян.

Незаконною треба вважати, перш за все, посередницьку діяльність щодо усиновлення дітей, передачі їх під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян України або громадян інших держав, якщо вона здійснюється з метою одержання прибутку, тобто є комерційною.

Посередницькою діяльністю треба вважати незаконне вчинення особою певних дій від імені чи за дорученням і в інтересах особи, яка має намір усиновити (удочерити) дитину, стати опікуном (піклувальником) чи взяти дитину на виховання в сім'ю: представлення інтересів такої особи в органах виконавчої влади, ведення переговорів з батьками дітей чи іншими особами, від згоди яких чи від вчинення певних дій якими залежить прийняття бажаного рішення, наприклад, спонукання матері (батьків) дитини за винагороду дати письмову згоду на усиновлення дитини або спонукання осіб, які мають першочергове право на усиновлення, призначення опікунами (піклувальниками) відмовитись від реалізації такого права тощо. При цьому не має значення, здійснюється посередницька діяльність за винагороду, тобто є комерційною, чи з інших мотивів.

Об'єктивну сторону цього злочину утворюють: незаконна посередницька діяльність або інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини, або по передачі її під опіку (піклування), або по передачі її на виховання в сім'ю громадян. Незаконними такі дії будуть у випадку, якщо вони вчинені з порушенням положень чинного законодавства. Вчинення незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян за попереднім зговором групою осіб матиме місце у разі, коли дві чи більше особи попередньо, до вчинення зазначених дій, домовились про їх вчинення і хоча б дві особи діяли як співвиконавці. При цьому не має значення, які конкретні дії вчинялись кожною із таких осіб. Під тяжкими наслідками треба розуміти заподіяння шкоди здоров'ю дитини чи матеріальної шкоди в значних розмірах (наприклад, внаслідок продажу квартири, що належала неповнолітньому, тощо), жорстоке поводження з дитиною її усиновителів, опікунів.

У частині 2 ст. 169 передбачена відповідальність за вчинення злочину щодо кількох дітей, повторно, за попередньою змовою групою осіб, з використанням службового становища або якщо він заподіяв тяжкі наслідки. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 169 — штраф від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років; за ч. 2 ст. 169 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

6. Злочини проти свободи совісті

Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178). *Предметом* злочину є різні релігійні споруди чи культові будинки: церкви, мечеті, синагоги, каплиці, монастирі, молільні будинки, інші приміщення, в яких можуть проходити церковні служби.

Об'єктивна сторона цього злочину проявляється в пошкодженні чи зруйнуванні релігійної споруди або культового будинку. Під *пошкодженням* слід розуміти приведення будинку або споруди в часткову непридатність, тобто якщо зберігається можливість її відновлення. *Зруйнування* передбачає приведення споруди або будинків до повної непридатності, внаслідок чого вона або перестає існувати, або повністю втрачає можливість бути відновленою. Способи руйнування або знищення можуть бути різними і на кваліфікацію

злочину не впливають. Якщо пошкодження або зруйнування релігійної споруди, культового будинку вчинено шляхом підпалу, іншим загальнонебезпечним способом, або спричинило загибель людей, або інші тяжкі наслідки, кваліфікація таких дій настає за сукупністю злочинів: за ст. 178 і ч. 2 ст. 194. Пошкодження або зруйнування релігійних споруд або культових будинків з хуліганських мотивів має кваліфікуватися за сукупністю злочинів за статтями 178 і 296. *Суб'єкт* злочину — будь-яка особа. *Покарання, за злочин*, ст. 178 — штраф до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років.

Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179). *Предмет* злочину — релігійні святині. Релігійними святинями є проголошені кожною релігією священні символи: Біблія, ікони, храми, поховання, місця паломництва, святі джерела тощо. *Об'єктивна сторона* злочину виражається в утримуванні, оскверненні або знищенні релігійних святинь. *Утримування* передбачає самовільні дії винного по привласненню релігійних святинь всупереч волі власника. *Осквернення* — це наруга над релігійною святинею, різні цинічні дії, що зачіпають релігійні почуття віруючих тощо. *Знищення* — це приведення до повної непридатності релігійної святині шляхом механічного, фізичного, хімічного або біологічного впливу, результатом якого є приведення її до повної непридатності з втратою можливості відновлення. *Покарання за злочин*: за ст. 179 — штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років.

Перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180). *Безпосереднім об'єктом* цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують свободу світогляду і віросповідання. *Об'єктивна сторона* злочину характеризується дією або бездіяльністю, що полягає в незаконному перешкодженні здійсненню релігійного обряду. Перешкоджання може виражатися в незаконному закритті приміщень для відправлення релігійних обрядів, зриві обрядів вінчання, відспівування, розгоні віруючих під час моління. При цьому злочинним є перешкоджання тільки таким релігійним обрядам, які здійснюються в рамках закону, не порушують громадський порядок і не супроводжуються посяганням на права громадян.

Порушення громадського порядку в цьому випадку означає проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів), які заважають нормальній роботі підприємств, організацій, установ або транспорту чи пов'язані з посяганням на права і майно державних, громадських чи релігійних організацій. Замах на права громадян означає поєднання релігійно-обрядової чи проповідницької діяльності з примушуванням громадян до невиконання ними своїх конституційних обов'язків або до посягання на життя, здоров'я, свободу і гідність особи. Якщо релігійне об'єднання проповідує обряди, що пов'язані з заподіянням шкоди здоров'ю громадян та жертвоприношенням у вигляді самогубства тощо, то організатори та керівники такого об'єднання повинні нести відповідальність за ст. 181.

У частині 2 ст. 180 передбачена відповідальність за примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду. Під примушуванням слід розуміти протиправний насильницький вплив на священнослужителя з метою виконання ним релігійного обряду. Насильство при цьому може бути психічним або фізичним. Психічне насильство полягає в застосуванні до потерпілого погроз, шантажу, іншого протиправного впливу на його психіку. Фізичне насильство може виражатися в різному посяганні на тілесну сферу потерпілого: незаконному позбавленні волі, зв'язуванні, заподіянні фізичного болю, ударів, побоїв. Якщо результатом фізичного насильства було спричинення тілесних Ушкоджень, то кваліфікація цього злочину настає за сукупністю за ст. 180 і статтями 121, 122 або ст. 125.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 180 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років; за ч. 2 ст. 180 — штраф) до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців.

Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181). *Об'єктивна сторона* злочину проявляється у вчиненні активних дій з організації або керівництва групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпущістю.

Під *організацією такої групи* слід розуміти будь-яку діяльність, спрямовану на створення групи, вербування її членів, підготовку статутних документів, пошук джерел фінансування, тобто будь-які дії, результатом яких є створення групи. *Керівництво групою* означає управління її діяльністю і може виражатися в організації молитв, відправленні обрядів, культів, заходах з підтримки дисципліни, керівництві здійсненням бузувірських обрядів, накладенні стягнень (епітимій) тощо. Діяння, передбачене ст. 181, полягає в організації групи або в керівництві групою, які під приводом виконання релігійних обрядів закликає до самогубства, кастрації (у скопців), мордування (у хлистів) чи до неупорядкованих статевих актів (наприклад, до гуртового гріха у деяких сектах).

У частині 2 ст. 181 передбачена відповідальність за ті самі дії, поєднані із втягуванням в діяльність групи неповнолітніх. У цих випадках додатковим обов'язковим об'єктом злочину виступає нормальний етичний розвиток неповнолітніх, їх здоров'я і статева недоторканість. Залучення неповнолітнього до діяльності групи передбачає будь-які форми впливу дорослої особи на неповнолітнього з метою спонукати (примусити) останнього брати участь в діяльності релігійної групи. Способи залучення можуть бути різні: лестощі, умовляння, обман, шантаж, побої, розпалювання релігійного фанатизму тощо. Злочин є закінченим з моменту втягнення неповнолітнього до діяльності релігійної групи за допомогою будь-якої з перерахованих дій.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 181 — обмеження волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 181 — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років.